

Ideološki obračun sa pojmovima (prikaz)

Todor Kuljić, *Prognani pojmovi: neoliberalna pojmovna revizija misli o društvu*, Clio, Beograd, 2018.

Ovom knjigom Todor Kuljić pokreće raspravu o pojmovima kojima se označava savremeni društveni diskurs u uslovima revitalizacije kapitalizma. U ovom slučaju se razmatraju pojmovi kojima se hegemono premrežuje stvarnost našeg kapitalizma. Ne bi se moglo, razložno smatra autor, govoriti o aktuelnoj pojmovnoj hegemoniji a da se unapred ne razmotri svet pojmova koji su potisnuti zajedno sa konkretno potisnutom društvenom stvarnošću – svet pojmova koji su imenovali i izražavali i, istovremeno, gradili tu, potisnutu, stvarnost. „Razmotreni su, naglašava autor u Rezimeu, glavni izvori, teorija i kritika pojmovne istorije. Najviše pažnje je posvećeno njenom osnivaču nemačkom istoričaru R. Kozeleku. Razmotrena je njegova teza da pluralnu istoriju treba pisati sa stanovišta koje je takođe pluralno i njegov reflektivni istorizam blizak konstruktivizmu i relativizmu.“

Padom realsocijalističkih i socijalističkih državno-političko-društvenih poredaka pao je i njihov jezik. Još i više, i još dublje, potiskuju se i pojmovi iz sfere bogatog evropskog i svetskog humanističkog nasleđa. Na delu je željeno „opojmljavanje“ (izraz T. Kuljića) nastupajućeg (dakako, kapitalističkog) poretka i onoga što iza toga sledi, tj. tako projektovane budućnosti. Nadalje se razmatraju

postavke prirodnog prava u teorijskoj kritici počev od K. Marksa pa do današnjih dana. Uz to, debatuje se o smislu socijalne pravde u filozofiji prirodnog prava i o tome kako (i na koje načine) se ideja (pa i ideologija) socijalne pravde ozbiljavala u praksi.

Smatram da je naročito važna analiza istorijski različite relacije pozitivnog i radikalnog prirodnog prava. I to tako što „formalno gledano, osnova i pozitivnog i radikalnog prirodnog prava jeste ugovor i obaveznost, ali je kod drugog prinuda u ozakonjenom društvenom ugovoru niža jer je ograničeno privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju. Ugovorne strane nisu ni u socijalizmu ravnopravne, ali je u kapitalizmu u radnom ugovoru prisutna prinuda druge vrste koja izvire iz uslova proizvodnje. Ovde ugovor čini jake još jačima, a slabije slabijima“. Ovu relaciju autor ozbiljno debatuje kroz prizmu razumevanja (i objašnjenja) različitosti između socijalne pravde (koja je stvar arbitrarne odluke kakvog nadruštvenog autoriteta) „odozgo“ i one koja se radikalnim (emancipatorskim) naumom i načinom mukotrпно (bez privilegovanog statusa koji uživaju oni koji, arbitrarno, i prema svojoj meri, udeljuju socijalnu pravdu) gradi odozdo. Utoliko Kuljić smatra, podsećajući na E. Bloha, da je tek izvan područja kapitalizma „razvijena socijalna pravda“ moguća

kao „radikalno prirodno pravo“. Razumevanje socijalne pravde u kapitalističkoj državi ide drugim putem. Tako da se socijalna pravda prevodi na teren ideološkog *conditio sine qua non* kapitalizma – na afirmaciju ideologema o „jednakosti šansi“. Pa je tako „tek (je) u drugoj polovini 20. veka u kapitalizmu socijalna pravda postala tema kojom se ovaj sistem počeo legitimisati kada je socijalna država razvijenog kapitalizma počela da nadoknađuje nedostatke tržišta rada (bolest, osiguranje, nezaposlenost). Najpre je od 1960-ih razvijena kapitalistička država počela da zagovara drugačiju socijalnu raspodelu dobara, a kasnije sve više da nameće diskurs o jednakosti šansi, tj. o zadovoljenju osnovnih potreba, a potom i o osiguranju šansi na obrazovanje i mogućnosti ostvarenja životnih planova nezavisno od porekla.“

Više objašnjenja ove pojave radi, no njene ilustracije radi, Kuljić analitički prikazuje intelektualno (vrednosno obeležje?) i idejno kretanje znanog i uticajnog filozofa Lj. Tadića od revolucionarnog marksizma pa do etnocentrizma. Dakako, ovde je reč o i političkom angažmanu Lj. Tadića. Smatram da ovaj deo teksta ima i vrlo interesantno i značajno spoznajno-eksplikativno mesto. Ima takvo mesto jer se njime ukazuje na pojavu ideološke konverzije do koje dolazi na razmeđu temeljnih i odsečnih društvenih promena (naravno, ne samo u našem jugoslovensko-srpskom iskustvu). Pišući o kretanju Lj. Tadića od marksističke paradigme pa ka njenom napuštanju kada je sebi odredio mesto u apoteozu nacije, Kuljić ukazuje na taj hod, počev od toga da je, „slažući se sa Ralfom Darendorfom, Ljubomir Tadić u ‚Filozofiji prava‘ 1983. godine konstatovao da Marksova

teorija prava počiva na jednoj ontološki relevantnoj koncepciji pravde“, pa do toga „da je odmah čim je sa nekoliko istomišljenika osnovao Demokratsku stranku kritika kapitalizma sa osloncem na materijalno prirodno pravo prestala da bude osnovni okvir novog Tadićevog angažmana, a još više je postala suvišna kada je odbranu klasnog zamenila odbrana nacionalnog interesa“. Dakako, pomeranje inteligencije iz područja jednog političko-ideološkog polja u drugo i drugačije, kako kaže Kuljić, nije nepoznata pojava, pa u tom pogledu, navodi Sartrov ili Lukačev slučaj. Čak, Tadićevo pomeranje nije paradigmatično, jer on ne čini konačni rez spram svog prvobitnog stanovišta (uverenja), ali se okrenuo ka važnom delu tradicije „osnivanjem i pravdanjem politike Demokratske stranke koja se zalagala za povratak kapitalizmu i otvorenom odbranom srpskog nacionalnog interesa nakon 1990-te“.

Autor ne završava prethodnim mestom problematizovanje pojma socijalna pravda, već ga proširuje i problematizovanjem pojmova altruizam, filantropija i humanizam – i to i kao pojavâ, a i kao pojmovâ. Učinjeno je jasno pojmovno određenje – privatna svojina (kapital odnos) nije suprotstavljena filantropiji (arbitrarnom „dobročinstvu“, ako smem da dodam), ali je nespojiva, kako autor kaže, sa humanizmom. Pokazano je zašto se „privatna svojina, tržište i maksimiranje profita ne kose sa filantropijom, ali i zašto su nespojivi sa humanizmom“. Zato je Kuljić pristupio ponovnom čitanju *Manifesta komunističke partije*, kao jednom od najdoslednijih programskih tekstova kojim se zastupaju principi revolucionarne socijalne pravde i revolucionarnog humanizma, kao i analizi, takođe, klasičnog filantropskog eseja E. Karnegija *Jevanđelje bogatstva*.

Na ovom mestu, dodajem, valja uputiti i na neobavezujuću benevolentnu izjavu „noblesse oblige“ („plemstvo obavezuje“) kojom se utvrđuje „uverenje“ o pravednosti ustrojstva oštro hijerarhizovanog društva u kome privilegovani imaju „daleko više društvenih obaveza“ od onih na nižim hijerarhijskim nivoima, a zarad „dobrobiti cele zajednice“. Praktično, ova „obaveza“ se ovaploćuje u svojevolumnim (i samovoljnim) pomno kontrolisanim manifestacijama dobročinstva pripadnika vladajućih i uticajnih društvenih slojeva. Ovome treba, u istom ključu, pripojiti sve rašireniju reklamersku politiku moćnih kompanija pod nazivom „korporativna odgovornost“. Ili, kako jetko primećuje O. Džons, novinar Gardijana, filantropija je opaka, nepoštena zamena za progresivno opozivanje.

Ovu društvenu napetost sada nije moguće (kako bi se kao odgovor očekivalo) razrešiti nastupom socijalne revolucije. Jer, sa jedne strane stoji osiljeni kapitalizam, a sa druge odveć nejak antikapitalizam. Zato Kuljić predlaže redefiniciju pojma socijalna pravda u 21. veku. Danas je u neoliberalizmu, smatra on (a u skladu sa objašnjenjima koje prethodno dao) socijalna pravda stvar dobre volje, koja je često i rezultat pritiska koji vrše zaposleni. Hegemona doktrina tvrdi da je „pogoršanje položaja siromašnih i nezaposlenih“ posledica „narušavanja tržišnih pravila kapitalizma“. Aktuelnu asimetriju levice i desnice nužno je teorijski savladati i to u novom, savremenom ključu mišljenja.

Na kraju sledi kritika suženog normativnog okvira neoliberalnog diskursa o pravdi, uz zaključivanje da „svaka epoha ima vlastitu viziju prirodnog prava: to je nekada bilo pravo siromašne većine, a danas je

pravo nacionalne većine ili posednika krupnog kapitala“.

Kuljić zaključuje da je na delu smišljeno, organizovano, obesmišljavanje subverzivnih pojmova u aktuelnoj fazi kapitalizma, koja se naziva neoliberalnim kapitalizmom. Tvrdi se, dalje, da nije na delu autonomna teorijska refleksija „političke semantike“, već da je na delu apologetika neoliberalnog jezika. To se naročito ogleda preko nametnutog prihvatanja retorike EU: „Prihvatanje retorike EU je uslov teorijske i političke korektnosti i prohodnosti raznih projekata koje finansira EU. Ucenjivački potencijal EU je snažan. Lojalnost humanističke inteligencije ne meri se samo političkim nego i semantičkim konformizmom“. Radi se, ukratko, o novoj lojalnosti, konformizmu inteligencije i njenom radosnom otklanjanju od kritičkog načela.

Na kraju, reč o značajnom simboličkom univerzumu koji je radikalno, strukturalno izmenjen. Proces „humanizovanja“ novonastupajuće kapitalističke stvarnosti imenovanjem, po mom mišljenju, prevazilazi tek osvajanje hegemonije pozicije i kreće se ka tome da se poredak imenuje kao, maltene, sudbinski utemeljen. Uostalom, bogato je ljudsko tužno iskustvo sa ideologijama koje su se smatrale profestkim, te su pretendovale, a i pretenduju na to da su one ekskluzivni vlasnici, samo njima znane, budućnosti koju će one graditi. Todor Kuljić daje doprinos razumevanju ovog polja svojevrsne idejne (i ideološke) pojmovne transformacije u javnom polju (a kod zamamnog dela inteligencije i svojevrsne ideološke konverzije), koje je do sada nedovoljno istraživano.

Đokica Jovanović